

УДК: 327.5+[351.86:355.4]

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.20>

ПРОЛЕМИ УЧАСТІ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Савка О.І.,
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
ORCID: 0000-0002-1723-3412
e-mail: savka30@ukr.net*

Савка О.І. Проблеми участі приватних військових компаній у сучасних міжнародних політичних процесах.

В статті розглянуто проблеми та специфіка участі приватних військових компаній у сучасних міжнародних політичних процесах. Виокремлені основні наукові підходи до дослідження діяльності приватних військових компаній. на основі аналізу наукової літератури сформульовані основні етапи еволюції поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців на феномен приватних військових компаній починаючи з 1960 років. Визначено термін «приватні військові компанії» та доведено, що приватні військові компанії стали невід'ємною частиною сучасних міжнародних політичних процесів. Доведено, що діяльність приватних військових компаній набула тенденції до сталого розвитку, що обумовлено, насамперед, їх великим досвідом та унікальними компетенціями у військовій сфері та у сфері забезпечення безпеки. Проаналізовано тенденції міжнародного розвитку приватних військових компаній та визначено низку факторів, переваг та недоліків взаємодії приватних військових компаній з державою, використання приватних військових компаній у порівнянні з регулярними збройними силами держави, вплив діяльності ПВК на безпеку державного суверенітету та обороноздатність країни. Розглянуто існуючі моделі взаємодії національних держав із приватними військовими компаніями.

Незважаючи на наявність активної політичної та наукової дискусії про ПВК в Україні на даний момент відсутній відповідний закон, який би регулював діяльність приватних військових компаній. В Україні існують приватні охоронні організації, статус яких закріплено на законодавчому рівні, і так звані «неформальні приватні військові компанії», які вирішують деякі завдання у галузі військової безпеки. Розглянуто взаємодію великих приватних військових компаній з Організацією Об'єднаних Націй та НАТО їх позитивні та негативні сторони. Водночас можна стверджувати, що якщо в рамках окремих держав можливо забезпечити відносно ефективний контроль за діяльністю ПВК шляхом удосконалення національного законодавства, то на міжнародному рівні для формування єдиних стандартів та норм, що регулюють діяльність приватних військових компаній, потрібні значні зусилля світової спільноти.

Ключові слова: приватні військові компанії, охоронні компанії, міжнародні політичні процеси, міжнародне право, національна безпека, закон, держава, військові конфлікти.

Savka O.I. Problems of participation of private military companies in modern international political processes.

The article considers the problems and specifics of the participation of private military companies in modern international political processes. The main scientific approaches to the study of the activities of private military companies are highlighted. Based on the analysis of scientific literature, the main stages of the evolution of the views of domestic and foreign scientists on the phenomenon of private military companies since the 1960s are formulated. The term «private military companies» is defined and it is proven that private military companies have become an integral part of modern international political processes. It is proven that the activities of private military companies have acquired a tendency towards

sustainable development, which is due, first of all, to their extensive experience and unique competencies in the military and security sectors. The trends in the international development of private military companies are analyzed and a number of factors, advantages and disadvantages of the interaction of private military companies with the state, the use of private military companies in comparison with the regular armed forces of the state, the impact of PMC activities on the security of state sovereignty and the country's defense capability are identified. The existing models of interaction between nation states and private military companies are considered. Despite the active political and scientific discussion on PMCs in Ukraine, there is currently no relevant law regulating the activities of private military companies. In Ukraine, there are private security organizations, the status of which is enshrined at the legislative level, and the so-called «informal private military companies» that solve some tasks in the field of military security. The interaction of large private military companies with the United Nations and NATO is considered, their positive and negative sides. At the same time, it can be argued that if within the framework of individual states it is possible to ensure relatively effective control over the activities of PMCs by improving national legislation, then at the international level, significant efforts of the world community are required to form uniform standards and norms regulating the activities of private military companies.

Key words: private military companies, security companies, international political processes, international law, national security, law, state, military conflicts.

Постановка проблеми. В українській та зарубіжній науковій літературі терміни «приватні військові компанії» (ПВК) та «приватні військові та охоронні компанії» (ПВОК) використовуються як синоніми. Термін «приватні військові компанії» (private military companies) вживався в зарубіжних наукових працях з 1970-х років, проте пізніше нарівні з ним став використовуватися термін «приватні військові та охоронні компанії» (private military and security companies). Абревіатурою «ПВОК» позначався весь спектр організацій, які здійснюють діяльність у військовій, охоронній сферах та у сфері безпеки. При цьому термін «ПВОК» став похідним від класичного терміну «ПВК». Пізніше ці терміни стали використовуватися в офіційних міжнародних документах (наприклад, у документах Організації Об'єднаних Націй [1]) офіційних документах і законопроектах України.

З початку ХХІ століття приватні військові компанії стали настільки мультифункціональними, що чітко визначити сферу їх діяльності (наприклад, військова, охоронна) буває досить важко, особливо якщо говорити про великі корпорації. Терміни «ПВК» і «ПВОК» використовуються як синонімів для позначення офіційно зареєстрованих комерційних воєнізованих організацій [2]), діяльність яких пов'язана з наданням послуг військового характеру, а також із забезпеченням безпеки, у тому числі в умовах збройних конфліктів. При цьому термін «ПВК» використовується як основний, оскільки історично з'явився раніше «ПВОК» і чіткіше визначає основний напрямок діяльності таких компаній.

Актуальність теми дослідження обумовлена новими тенденціями міжнародного розвитку та визначається низкою наступних факторів.

По-перше, приватні військові компанії беруть безпосередню участь у міжнародних та внутрішніх інтернаціональних збройних конфліктах. Завдяки своїй мобільності та широкому спектру послуг діяльність приватних військових компаній користується зростаючим попитом у державних і недержавних структур, що дозволяє їм здійснювати взаємодію з цими організаціями не тільки в мирний час, а й у період збройного протистояння.

По-друге, приватні військові компанії здійснюють активну взаємодію з державами, міжнародними організаціями (насамперед ООН та НАТО), різними транснаціональними корпораціями (ТНК) та неурядовими організаціями (НУО). Такий попит на послуги ПВК викликає дискусії у фахівців у галузі безпеки щодо доцільності їхнього залучення до участі у збройних конфліктах.

По-третє, на міжнародному рівні відсутня нормативно-правова база, яка б дозволила регулювати і контролювати діяльність приватних військових компаній. Багато в чому саме завдяки цьому ці структури в період ведення бойових дій можуть порушувати права людини, окремі міжнародні правові акти.

По-четверте, однією з основних форм діяльності ПВК є організоване збройне насильство. У зв'язку з цим передача державами ПВК права на легітимне застосування насильства становить серйозну загрозу державному суверенітету, національній та міжнародній безпеці.

По-п'яте, трансформація військової сфери призвела до появи нових технологій ведення бойових дій, які значно змінили логіку сучасної війни. У умовах ПВК знаходять дедалі більше можливостей застосування своїх послуг військового і охоронного характеру [3].

По-шосте, незважаючи на те, що діяльність приватних військових компаній (ПВК) в Україні законодавчо не визначена і не врегульована, специфіку функціонування таких структур необхідно вивчати, виходячи з необхідності забезпечення національної безпеки України, з метою вироблення методів протидії іноземним ПВК.

Стан опрацювання проблематики. Наукові праці на тему дослідження приватних військових компаній розглядають як українські так і зарубіжні автори.

Науково-дослідні роботи зарубіжних авторів, у яких досліджується феномен приватних військових компаній можна виділити наступні наукові роботи, у яких аналізується діяльність приватних військових компаній у збройних конфліктах кінця XX – початку XXI ст. Такі автори, як Д. Евант [4], А. Бріден [5], С. Кінсі [6], У. Петерсон [7], І. Вінг [8], вивчають вплив ПВК на перебіг військових дій, функціонал даних структур, особливості діяльності ПВК у сфері безпеки.

З іншого боку, можна виділити роботи, у яких аналізується правова кваліфікація діяльності приватних військових компаній міжнародному рівні. Зокрема, розглядаються питання, які міжнародні норми можуть регулювати діяльність ПВК, яку відповідальність несуть ПВК та їхні співробітники у разі порушення міжнародного права. До найвідоміших робіт можна віднести праці: Горовенко В., Тютюнник В. [11], Кириченко С. [12], Кохан Г. [13].

Дослідженнями діяльності приватних військових компаній займалися і українські автори: Д. Бондар, О. Івасечко [14], В. Ковальчук [10], О. Санжаревський, Н. Байда, А. Стемпіцький [15].

У наукових працях, присвячених дослідженню проблематики приватних військових компаній, питання правового статусу ПВК залишається дискусійним. Недостатньо уваги приділяється вивченню взаємодії ПВК з міжнародними організаціями, ролі приватних військових компаній у реалізації силової стратегії зовнішньої політики України.

Маловивченими продовжують залишатися такі питання: особливості взаємодії приватних військових компаній з державою, переваги та недоліки використання приватних військових компаній у порівнянні з регулярними збройними силами держави, вплив діяльності ПВК на безпеку державного суверенітету та обороноздатність країни.

Метою даного дослідження є визначення ролі приватних військових компаній у сучасних міжнародних політичних процесах.

Виклад основного матеріалу. Приватні військові компанії, з'явившись у другій половині XX століття, спочатку були воєнізованими структурами, які перебували під повним державним контролем. В 1970-ті роки у західноєвропейському науковому співтоваристві виникло розуміння того, що приватні військові компанії можуть стати активними учасниками збройних конфліктів у майбутньому. Починаючи з 1990-х років, ці структури стали самостійно позиціонувати себе на ринку військових послуг та активно конкурувати один з одним за отримання вигідних контрактів. Завдяки співпраці з міжнародними акторами ПВК суттєво розширили сферу своєї діяльності та почали відігравати все більш помітну роль у сучасних політичних процесах. Таким чином, ПВК можна розглядати як повноцінних недержавних акторів, здатних істотно впливати на міжнародну політику та безпеку.

Зробивши порівняльний аналіз діяльності ПВК та найманських формувань, встановлено, що термін «найманець» є правовою категорією, а діяльність осіб, які підпадають під визначення поняття «найманство», заборонена на міжнародному рівні. Приватні військові компанії, у свою чергу, мають певний набір характеристик, таких як офіційне юридичне оформлення, робота на основі офіційного контракту, укладеного компанією із замовником, не можуть належати до визначення поняття «найманство».

Приватні військові компанії мають низку переваг перед регулярними збройними силами. Безпосередня участь ПВК у збройному протистоянні веде до збільшення інтенсивності збройного конфлікту. До цих переваг ПВК відносяться економічність, оперативність, висока професійна підготовка фахівців та сучасне матеріально-технічне оснащення, гнучкість в управлінні персоналом, мережева структура, свобода дій у виборі рішень та методів. Участь співробітників ПВК у збройних конфліктах знижує кількість втрат збройних сил держав, а також надає державам можливість проводити військові операції під чужим прапором.

Відсутність обов'язкових до виконання міжнародних правових документів, що регламентують та регулюють діяльність приватних військових компаній представляє серйозну проблему для

забезпечення міжнародної безпеки. Відповідно відсутність міжнародного нормативно-правового документа, що регулює діяльність ПВК, призводить до того, що виявлення порушень у роботі ПВК здійснюють правоохоронні органи держав у кожному конкретному випадку окремо.

Нині рамки діяльності ПВК обмежуються лише контрактом, у якому зазначені поставлені завдання, але з визначені конкретні способи їх вирішення. Це дозволяє ПВК не дотримуватися окремих положень міжнародного права та прав людини, створює загрозу безпеці та стабільності окремих країн та регіонів. Відсутність міжнародно-правових норм, що регулюють діяльність приватних військових компаній, несе у собі загрозу розширення практики використання ПВК у незаконних цілях.

Держави можуть залучати приватні військові компанії до здійснення військових операцій на рівні зі збройними силами, укладати контракти з ПВК для надання допомоги дружнім країнам, а також з метою проведення тактичних операцій, що виконуються виключно силами ПВК. Поряд з різними недержавними суб'єктами приватні військові компанії можуть залучатися під час здійснення технології «хмарного супротивника» та проведення поліцейських операцій (стратегія police action), які реалізуються державами для зміни політичного керівництва та дестабілізації внутрішньополітичної обстановки в інших країнах. Кінцевою метою таких операцій є просування геополітичних інтересів держав і розширення сфери їх впливу. Ефективність участі приватних військових компаній у збройних конфліктах безпосередньо залежить від наявності у них високого рівня професіоналізму.

Існують три моделі взаємодії держав із приватними військовими компаніями. В рамках адміністративно-владної моделі діяльність ПВК перебуває під заборобою або під повним контролем з боку держави, при цьому ці структури якщо й існують (зазвичай у форматі охоронних організацій), то взаємодіють виключно з юридичними чи фізичними особами. Навпаки, вибудовування відносин країн із ПВК за принципом невтручання у тому діяльність передбачає відсутність жорсткого контролю над функціонуванням приватних військових компаній. Активна взаємодія з приватними військовими компаніями здійснюється державами з урахуванням державно-приватного партнерства: укладаються контракти на виконання військово-охоронної діяльності, а сама співпраця має взаємовигідний характер. Держава може залучати ПВК для виконання спеціалізованих завдань, реалізації політичних цілей держави та забезпечення своєї безпеки, а для приватних військових компаній така взаємодія сприяє фінансовій стабільності, покращенню репутації, у певних випадках дозволяє набути досвіду та отримати доступ до додаткових технологій та обладнання, що, своєю чергою, покращує їх оперативні можливості. ПВК залучаються не лише для участі у військових конфліктах, але й для виконання різних завдань у мирний час.

В Україні, незважаючи на наявність активної політичної та наукової дискусії про ПВК, на даний момент відсутній відповідний закон, який би регулював діяльність приватних військових компаній. В Україні існують приватні охоронні організації, статус яких закріплено на законодавчому рівні, і так звані «неформальні приватні військові компанії», які вирішують деякі завдання у галузі військової безпеки. Проблема останніх полягає у відсутності чіткого правового регулювання. За наявності озброєнь, значних фінансових ресурсів, доступу до засобів масової інформації, діяльність «неформальних приватних військових компаній» може призвести до дестабілізації політичної обстановки в країні та створити загрозу для державної влади.

Великі приватні військові компанії активно взаємодіють з ООН та НАТО. Для Організації Об'єднаних Націй, яка залучає ПВК до миротворчих операцій для забезпечення матеріально-технічної підтримки військових контингентів країн-членів ООН, така взаємодія має позитивні сторони, такі як оперативність управління та професіоналізм персоналу ПВК, але водночас пов'язана з репутаційними ризиками для самої Організації Об'єднаних Націй.

Для підвищення ефективності своїх миротворчих операцій ООН вдається до активної співпраці з міжнародними організаціями (наприклад, НАТО, Економічна спільнота країн Західної Африки) та недержавними акторами (наприклад, неурядові організації). Залежно від особливостей конкретного збройного конфлікту ООН здійснює операції з підтримання миру, операції зі сприяння миру, операції із постконфліктного миробудування та операції з примусу до миру. Також ООН може провадити діяльність, спрямовану на запобігання збройним конфліктам, у тому числі шляхом превентивного розгортання військ у зоні конфлікту.

Незважаючи на поступове розширення такої взаємодії, невирішеними залишаються низка проблем, включаючи відсутність прозорих механізмів контролю за виконанням завдань ПВК та

репутаційні витрати ООН, які виникають через зловживання у діяльності приватних військових компаній. Необхідність реформування механізму проведення миротворчих операцій ООН стає предметом активних дискусій усередині самої організації, зокрема у контексті питання доцільності залучення приватних військових компаній до миротворчих операцій ООН.

НАТО також залучає ПВК з метою здійснення агресивної політики. НАТО бере участь у миротворчих операціях, а також здійснює взаємодію з питань оборони та безпеки з іншими міжнародними організаціями (наприклад, ООН, Європейський Союз) та державами, які не є членами Організації Північноатлантичного договору (наприклад, Австралія, Колумбія, Ізраїль, Японія). НАТО приділяє пріоритетну увагу адаптації до нових викликів та загроз, а також постійному підвищенню якості свого військового потенціалу.

Організація Північноатлантичного договору є просунутою структурою в сфері залучення ЧВК для реалізації широкого спектру військових завдань під час військових операцій НАТО.

В умовах зростання геополітичної напруги у світі та необхідності зміцнення власного військового потенціалу НАТО активно залучає для вирішення своїх військових операцій ЧВК, забезпечуючи при цьому жорсткий контроль за їх діяльністю шляхом впровадження багаторівневої системи моніторингу.

Щодо перспектив розвитку приватних військових компаній та їх взаємодії з Організацією Об'єднаних Націй та Організацією Північноатлантичного договору можна сказати про тенденцію подальшого підвищення ролі приватних військових компаній у системі забезпечення національної безпеки держав. При цьому можна зробити висновок, що характер цього процесу залежатиме від того, наскільки ефективно регулюватиметься діяльність ПВК та забезпечуватиметься баланс між використанням військового потенціалу ПВК та мінімізацією ризиків, пов'язаних з їх діяльністю.

Співпраця ЧВК з ООН та НАТО є формальним визнанням їхньої діяльності на міжнародному рівні.

Висновки. Підводячи підсумки можна зазначити, що приватні військові компанії стали невід'ємною частиною сучасних міжнародних політичних процесів. Діяльність ПВК набула тенденції до сталого розвитку, що обумовлено, насамперед, їх великим досвідом та унікальними компетенціями у військовій сфері та у сфері забезпечення безпеки.

Приватні військові компанії продовжать розширювати перелік послуг військового характеру, а кількість задіяних ПВК у міжнародних та внутрішніх міжнародних збройних конфліктах зростатиме.

Водночас, можна стверджувати, що якщо в рамках окремих держав можливо забезпечити відносно ефективний контроль за діяльністю ПВК шляхом удосконалення національного законодавства, то на міжнародному рівні для формування єдиних стандартів та норм, що регулюють діяльність приватних військових компаній, потрібні значні зусилля світової спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mercenarism and private military and security companies. United Nations Human Rights: office of the high commissioner. 2018. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/MercenarismandPrivateMilitarySecurityCompanies.pdf>.
2. Семенюк Ю.В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Том 31 (70) 2 2020. С. 230–235.
3. Івасечко О.Я., Бондар Д.А. Міжнародний досвід діяльності приватних військових компаній у збройних конфліктах. Регіональні студії. № 32, 2023. С. 103–107.
4. Avant D. The Privatization of Security: Lessons from Iraq. *Orbis*. 2006. Vol. 50. № 2 P. 327–342.
5. Bryden A., Caparini M. Private Actors and Security Governance. Münster: LIT Verlag, 2006. 314 p.
6. Kinsey C. Corporate Soldiers and International Security: the Rise of Private Military Companies. Abingdon: Routledge, 2006. 212 p.
7. Petersohn U. Private Military and Security Companies (PMSCs), Military Effectiveness, and Conflict Severity in Weak States, 1990–2007. *The Journal of Conflict Resolution*. 2017. Vol. 61. № 5. P. 1046–1072.
8. Wing, I. Private Military Companies and Military Operations. Duntroon, A.C.T.: Land Warfare Studies Centre, 2010. 61 p.

9. Приватні військові компанії та політична криза в Україні. URL: <https://hvylyya.net/analytics/geopolitics/privatni-viyskovi-kompaniyi-ta-politichna-kriza-v-ukrayini.html>.
10. Ковальчук В. Приватні військові компанії як інструмент зовнішньої політики. URL: <http://blog.plomin.club/private-military-companies-as-an-instrument-of-foreign-policy>.
11. Горovenko В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 32–39.
12. Кириченко С. Роль приватних військових компаній у воєнних конфліктах. *Центр воєнно-стратегічних досліджень*. 2021. № 1(71). С. 12–17.
13. Кохан Г. Правові питання діяльності приватних військових компаній: міжнародний аспект. *Юридичні науки*. 2020. № 2. С. 190–200.
14. Івасечко О., Бондар Д. Міжнародний досвід діяльності приватних військових компаній у збройних конфліктах. *Регіональні студії*. 2023. № 32, С. 103–107.
15. Санжаревський О., Байда Н., Стемпіцький А. Приватні військові компанії: міжнародний досвід та перспективи для України. *Слов'янський світ і Україна*. 2021. С. 414–421.